

„Anchetatorul fals serafic”, „torționarul robot” și „torționarul fanatic”- tripla proiecție a terorii în romanul exilului eliadesc

**Drd. Mihaela RUSU,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

Abstract: *In the aftermath of World War II, the Eastern European cultural space is dominated and controlled by the Stalinist ideology of the communist regime. Postwar Romania is, consequently, profoundly traumatised by the repressive apparatus of this totalitarian regime, whose quintessence was the myth of Securitate – an occult, all-powerful organisation manipulating the individual and collective consciousness.*

Taking advantage of his condition as an exiled writer, Mircea Eliade publishes in 1955 the novel Noaptea de Sânziene (The Forbidden Forest), a vast historical fresco of the interwar and postwar Romania, in which he infiltrates the character of the Securitate officer in a literaturised form, through the image of “the robotic tormentor”, face to face with “the fanatic tormentor”, both doubled by the image of the “deceptively seraphic investigator” who inquires into the case of the failure defector, the philosophy teacher Petre Biriș.

Key words: *Securitate, investigator, Eastern Europe, communism, postwar Romania.*

Eliade, format ca scriitor în spiritul surprinderii experienței trăite, când își gândește proiectul romanului *Noaptea de Sânziene*, mărturisește în jurnal intenția de a topi în substanța acestuia istoria României inter și postbelice, așa cum a fost ea trăită și resimțită de micile drame personale ale celor care și-au văzut viețile zdrobite de război și de politica comunistă: „aș vrea să utilizez mult din ce-am văzut și am auzit de la alții.” [Eliade, 1993:151]. Pentru el, propria literatură trebuie să fie relevantă pentru posteritate, pentru că încearcă să ofere prin ea o investigație a perioadei de tranziție de la societatea interbelică liberală la societatea comunistă, proiectată de ingineriile sociale staliniste. De aceea, una din multiplele interpretări care pot fi date romanului în discuție este aceea de frescă-istorică, întrucât surprinde în paginile sale marile evenimente care și-au pus amprenta indelebilă asupra României moderne: alegerile din Romania anului 1937, dictatura carlistă, Rebeliunea Legionară, asasinarea lui Armand Călinescu și-a căpitanului Corneliu Zelea Codreanu,

guvernarea antonesciană, Al Doilea Război Mondial, bombardarea Bucureștiului la 4 aprilie 1944 și invadarea capitalei de către trupele sovietice, culminând cu sfârșitul monarhiei regelui Mihai I. Perioada care a urmat abdicării forțate a lui Mihai I se conturează în memoria colectivă a societății românești sub semnul declinului, al traumei și al morții.

Calitatea de „roman total” a acestei epici vaste împiedică însă interpretarea lui doar ca frescă-istorică. Lectura operelor literare ale lui Eliade trezește, obligatoriu, interesul pentru activitatea sa științifică care are o influență covârșitoare asupra scrierilor de literatură, mai ales în planul structurii și al substanței lor. „Această influență este trecută prin multiple filtre și prisme succesive, fenomenul final de transmutație concretizându-se în constituirea unui nou gen de literatură”[Nicolescu, 2011: 280], pe care criticul Eugen Simion îl denumește prin sintagma „narațiune mitică”. „Savantul Mircea Eliade, preocupat de studiul rolului miturilor existente în societățile arhaice sau moderne, devine, în ipostaza romancierului Mircea Eliade, creator de mituri”[Nicolescu, 2011: 280], de aceea suntem îndreptățiți să considerăm că, unul din noile mituri care se insinuează în paginile romanului este și *mitul modern al Securității*, ca aparat de represiune care a instaurat și a instrumentat teroarea în timpul regimului comunist. Ion Vartic e de părere că în *Noaptea de Sânziene* (publicat în 1955), „Mircea Eliade se relevă ca un surprinzător precursor al romanului «obsedantului deceniu».” [Vartic, 2007: 738]

Fiind unul din primele romane românești postbelice (rămas aproape necunoscut publicului larg mai bine de 30 de ani), *Noaptea de Sânziene* se înscrie în categoria romanelor frescă care surprind imaginea descompunerii unei lumi, a generației perioadei *Belle époque*. Deși numele unor personaje din text „au existență istorică, deși ideea de autenticitate a lumii evocate este proclamată deschis în text, deși evenimentele care formează fundalul sunt reale, cartea nu trăiește din dimensiunea istorică”[Milea, 2010: 182], cât mai degrabă din cea mitică, personajele fiind conturate sub presiunea unor timpuri paralele. Romanul oferă multiple secvențe ilustrative care conturează imaginea Securității în ipostaza „părintelui sever” care „are dreptul să inspire respect, teamă, să încurajeze sau să pedepsească.” [Cesereanu, 2011], tocmai pentru că, inițiind un mit, „întemeietorii” au dreptul să facă orice. Membrii aparatului de represiune din România comunistă

[1] pot fi identificați, la o lectură atentă a romanului, în persoana agenților de securitate, a angajaților Ministerului de Interne, a gardienilor brutali sau a insesizabilelor stenografe, a funcționarilor excentrici din justiție sau din forul ecleziastic ori a membrilor rețelelor de spionaj care lucrează ca agenți dubli în străinătate, cu toții oferind, *grosso modo*, tipare reprezentative pentru ceea ce Ruxandra Cesereanu numește prin categoria „anchetatorului fals-serafic, a torționarului propriu-zis (cu două nuanțe – torționarul robot, care torturează în virtutea obișnuinței sau chiar blazat-mecanic, și acela fanatic, sadic) și cea a bufonului balcanizat (acesta nu torturează, eventual pâlmuiește; dar, în general, este un grobian lingvistic).”[Cesereanu, 2011]

În paralel cu povestea de dragoste suprafirească pe care o experimentează protagonistul Ștefan Viziru, cel care și-ar dori să poată iubi, în același timp, asemeni sfinților, două femei (pe soția Ioana, dar și pe enigmatică Ileana), romanului relatează și încercarea nereușită a lui Biriș de-a fugi din țară, la scurt timp după ocuparea României de către Soviete. Ștefan Viziru, economist în legațiile românești din străinătate, în zorii anului 1948, „dezertează la inamic”, refugiindu-se la Paris, în timpul unei vizite de afaceri în Cehia, luând cu sine o seamă de documente importante referitoare la datoriile de război ale României și la acordurile economice cu Sovietele. La două luni după „dezertarea” lui Viziru, Biriș, urmează să traverseze și el clandestin granița, pe la Arad, pentru a emigra în Franța, din dorința declarată de-a le explica existențialistilor francezi ce înseamnă, dincolo de Cortina de Fier, să fii „en situation” și să ți se pună „le problème du choix” sau „le problème de la liberté”. Ștefan îl pusese în legătură cu membrii unei rețele care se ocupa cu emigrația ilegală. În principiu, Biriș avea de parcurs un traseu simplu: trebuia să sosească cu trenul la Arad, să meargă în Aleea Alexandru și acolo să întrebe de doctorul Vlad. Semnele neliniștitoare ale acestei temerare încercări apar încă din timpul călătoriei cu trenul, pe ruta București-Arad, când celălalt pasager al compartimentului îi sugerează discret filosofului să-și aranjeze cravata pentru a-și masca dolarii care se conturau pe sub ea, mult prea evident. Deși bolnav de tuberculoză, pensionat după multiple tratamente de la liceul unde preda, Biriș este un spirit efervescent, își dorește să înceapă o nouă viață la Paris și, de aceea, se încumetă să pună în aplicare planul lui Ștefan. Obișnuit mai mult să gândească decât să acționeze, filosoful este tracasat de temeritatea acestei încercări de viață și de moarte. Rezistând cu anxietate

călătoriei cu trenul, el ajunge în cele din urmă la casa doctorului Vlad, persoana care mai departe l-ar fi pus în legătură cu cei care îi asigurau traversarea graniței. În casa doctorului, are însă o surpriză de proporții, este întâmpinat de membrii Securității care îl supun de-a lungul mai multor zile unui interogatoriu, la început amabil și relaxat, ulterior tot mai violent. La întrebarea anchetatorilor: „Ce căutai la Paris?”, Biriș răspunde distrat că avea de dus „un mesaj din labirint”: „Asta e o formulă de-a noastră, o formulă cifrată, inventată de noi, de Ștefan și de mine. E un fel de-a vorbi când ne referim la situații-limită din care, aparent, nu mai există ieșire.(...) Mă trimisese odată Ștefan cu un mesaj către Ileana. Îi spunea că se simțise pierdut într-un labirint, dar că totuși nu se lăsase doborât de descurajare și că până la urmă descoperise că se poate ieși din labirint” [Eliade, 2010, II: 276, 279]. Limbajul acesta cifrat, îi face pe anchetatori să-l suspecteze pe Biriș de legături cu mișcarea de rezistență care se organiza în acei ani în munți și astfel situația lui se complică din ce în ce mai mult. Numele său este asociat cu un temut adversar al comuniștilor, Pantelimon [2], cel care organiza rezistența în munți. Obsesia anchetatorilor este nu aceea de a pedepsi, de a tortura și de a distruge, ci de a afla cine este trezorierul memoriei colective, Pantelimon.[3]

Citit din perspectiva acestui episod, romanul *Noaptea de Sânziene* ar putea fi inclus în categoria „literaturii secretului”[4], ilustrată prin prezența triadei *anchetator* (funcționarii Securității) – *martor* (profesorul de filosofie Petre Biriș) – *secret* („mesajului din labirint” care trebuia transmis la Paris). Încercarea de descifrare a misteriosului secret devine singurul obiectiv al anchetei, cu observația că ancheta are, la Eliade, rolul de a adânci și nu de a revela secretul. Secretul declarat – *mesajul din labirint* – este doar pentru anchetatori un secret, în realitate el este un fals secret, desfășurarea anchetei formulând, *de facto*, un secret.

Biriș se declară „un filosof privat”, angoasat totuși de o mare slăbiciune: Frica. Îi este frică de Securitate, de necunoscuți, de corecția fizică, de viață în general. În felul acesta își și justifică înclinația spre filosofie: „Obsesia mea este filosofia. Și acum îmi dau seama de ce: pentru că sunt laș, mi-e frică de viață (...) Sunt un laș! Mă laudam că-mi place să simt istoria în marș în jurul meu, că voiam să trăiesc numai ca să văd ce se întâmplă în lume – și acum mi-e frică pentru că mă duc la Arad. Mă duc numai până la Arad; asta-i tot ce fac, asta-i toată aventura mea. Și totuși mi-e frică!...acolo mă dau jos din tren,

mă duc în Aleea Alexandru și întreb de doctorul Vlad.”[Eliade, 2010, II: 271, 282] Frica funcționează în cazul lui Biriș ca un presentiment. Niciuna din acțiunile lui Biriș, anterioare episodului fugii, nu a lăsat să răzbată această slăbiciune personală. Fiind de formație filosof, părea oricând capabil să rezolve ideologic toate problemele vieții.

În galeria anchetatorilor săi avansează, *à tour de rol*, câteva figuri emblematice de torționari: șeful serviciilor secrete, Protopopescu, secondat de securiștii harnici, Duma și Bursuc. Protopopescu [5] ipostaziază în roman figura „anchetatorului fals-serafic”, îl supune pe Biriș unui interogatoriu de tip pânză de păianjen, în care au loc dezbateri filosofice despre existențialism, dar din care încearcă să desprindă treptat informațiile necesare anchetei în care este implicat. Protopopescu apare, abia schițat în roman, ca șef al megalomanului avocat Spiridon Vasilescu Vădastra care, pe lângă funcția pe care o ocupa în barou, își rotunjea veniturile din exercitarea rolului de spion și delator într-o agenție secretă, în care fusese recrutat încă din vremea studenției. În aparență, anchetatorul Protopopescu este chiar un individ serafic, la primul interogatoriu „îi întinde mâna cu căldură” lui Biriș, îl întâmpină „cu un zâmbet cordial” și se declară încântat să-l cunoască, mărturisindu-i, pentru a-l flata, că Duma i-a „vorbit în termeni elogioși” despre el. Imaginea acestui „bărbat înalt, masiv, cu părul cărunt” contrastează flagrant cu gesturile de amabilitate grosier mimată, prin care, în timpul anchetei, îl servește pe Biriș cu țigări din tabachera lui de argint, ajungând chiar să i le aleagă personal din tabacheră, când observă că acuzatului îi tremură prea tare mâinile. Este o contradicție în carne și oase, când îi vorbește lui Vădastra, își folosește „glasul lui de stăpân care nu admite replică, și care aduce cu sine, mai întotdeauna, vești rele”, dar față de acuzatul Biriș se arată foarte îndatoritor, compătimentându-l pentru oboseala drumului, promițându-i-i însă că va fi recompensat (dacă vor fi mulțumiți de el) cu o misiune la Paris care să-i ofere ocazia să-i cunoască pe existențialiști. Adevărata față a lui Protopopescu se desprinde din caracterizarea pe care i-o face Vădastra: „un Popescu oarecare (...) unul din oamenii care conduc din umbră și pe care nu ai cum să-i lovești (...) e un om fatal, el își vinde pur și simplu țara, o vinde dușmanului pentru a-și salva pielea.”[Eliade, 2010, II, 326-327], o prezentare succintă, dar esențială, în care se sugerează explicit faptul că instaurarea comunismului în România s-a putut concretiza doar prin concursul agențiilor secrete de securitate, conduse de niște

indivizi care ar fi putut trece drept niște „oarecare”, stăpâniți mai mult de ambiții personale și prea puțin interesați de destinul țării.

Secundul lui Protopopescu este un alt „anchetator machiavelic”, Mihai Duma, o veche cunoștință a lui Biriș. Pe vremea când nu se contura încă ideea intrării României în război, Biriș îl întâlnise în cafenelele pe care le frecventa și-l luase drept „un tip interesant”, pentru ca apoi să-și schimbe părerea și să vadă în el un om „lipsit de interes”. Ileana, care îi fusese secretară pentru o scurtă perioadă, îl considera și ea „un tip foarte oarecare”, așadar, un om lipsit de o inteligență proteică, dar totuși suficient de influent încât să-și schimbe locul de muncă în poziții cheie. În timpul războiului lucrase în Serviciul Secret și făcuse spionaj pentru nemți, ulterior fusese numit secretar de presă la Lisabona, iar după război își oferise serviciile Ministerului de Interne. Aceeași perfidie comportamentală tipică superiorului său, îl caracterizează și pe el. Față de secretara lui se arăta când mustător, când zâmbitor. „Mai ales zâmbetul îi era antipatic Ilenei; i se părea că trădează o cruzime pe care obrazul placid al lui Duma o ascunde altminteri cu desăvârșire.” [Eliade, 2010, II: 75] Când îl interoghează pe Biriș îi dă asigurări că nu-i va face nimic, invocă vechea prietenie care îi leagă, se oferă benevol să-l scoată din încurcătura în care singur s-a băgat și se declară convins că vor colabora perfect, dar în timpul discuțiilor opiniile divergente sunt punctate prin luări de poziții clare, marcate de priviri aspre și tonalități ridicate. Treptat, Duma devine un „călău harnic” [6], o unealtă a „anchetatorului fals-serafic” care nu își murdărește mâinile prin schingiuirea victimelor. Amabilitatea și inteligența sa sunt dublate de demagogie. Prin întrebări învăluitoare, cei doi anchetatori îl aduc pe Biriș în punctul în care nu mai poate nega evidențele. Odată adus în discuție numele lui Pantelimon, Biriș pălește, simte că îi revine tremurul mâinilor și aspiră mai cu sete fumul de țigară. Chiar dacă Biriș dezmente orice legătură cu suspectul Pantelimon, reacțiile îl trădează. Nu știm dacă „mesajul din labirint” pe care trebuie să-l ducă Biriș la Paris este doar o formulă ludică prin care Ștefan face referire la redescoperirea sensului existenței personale sau realmente lui Biriș, ca verigă în rețeaua de contraspionaj patronată de Pantelimon, i-a fost încredințat un mesaj secret.

Deși Duma îi cere scuze lui Biriș pentru confortul de care este privat, el știe că în subsol atât el, cât și colegii lui, brutele, execută alt fel de interogatorii. Invocă mereu vechea prietenie care i-a legat, dar

are insanitatea să-l întrebe în timpul torturii cum se simte sau dacă a suferit, și toate acestea privindu-l în ochi, cu speranța că-i va putea descoperi vreo urmă de slăbiciune care să-l facă să cedeze. Face gesturi hidoase, îi pune mâna prietenește pe frunte, îi învelește tălpile ca să nu-i fie frig și totodată ordonă să-i fie reluată pedeapsa într-un sfert de oră. Astfel apare în roman, Bârsan- „torționarul robot” [7], un securist hibrid, când monstruos, când uman [8]. „Figura marcantă a securistului român, pentru această perioadă, a fost cea a «boxerului.»” [Cesereanu, 2011] Este un „grobian lingvistic” care face salturi spectaculoase de la apelative degradante: „ofticos”, „grijania mătii”, la formulări reverențioase: „Spuneți, domnule profesor, că-mi rămân copii pe drumuri! Ca pe un Dumnezeu vă rog!” [Eliade, 2010, II: 290]. Deși își justifică meseria în mod respingător, amintind mereu că are cinci copii cărora trebuie să le dea de mâncare (chiar dacă nu le dă decât ceai cu pâine neagră), el renunță rapid la imaginea „călăului pocăit”, încheindu-și scurt procesele de conștiință, dedicându-se și mai asiduu încercării de „a scoate untura” din cei anchetați.

Metodele diplomate de anchetă epuizându-se, lui Biriș i se aplică tortura fizică. El este torturat mai ales fizic, în diferite grade de intensitate, de la cald la fierbinte, bătut la tălpi și-i este aplicată alternativa cu fierul roșu. El însă e o structură fragilă, având plămâni aproape desfigurați de tuberculoză, slăbiciunea fizică îl face inapt pentru suferință. Aparatul de represiune a gândit însă, diabolic, și metode de fortificare a organismelor slăbite pentru a rezista torturii, astfel încât acuzatul să nu moară înainte de-a accepta să dezvăluie secretul. Doctorul de serviciu îi injectează ulei camforat și stricnină pentru a-l împiedica să leșine, iar în aceste condiții Biriș reușește să găsească o metodă care să-l facă să reziste. De fiecare dată când simte căldura fierului roșu în tălpi mintea lui defulează fantasmatic durerea: închide ochii și se trezește călătorind în noapte, pe un vapor, în care toți pasagerii duc în mâini lumânări aprinse: „În clipa următoare Biriș regăsi vaporul care înainta în noaptea de Paști. Strângea din nou, cu emoție lumânarea aprinsă, o strângea cu amândouă mâinile ca și cum i-ar fi fost teamă să nu i-o smulgă cineva. În jurul lui, cât putea zări pe puntea vaporului, se aflau oameni ingenunchiați cu lumânări aprinse. Biriș așteptă câteva clipe să se înalțe flacăra. Dar limba de foc pâlăpăia șovăind, începea să se înalțe, transformându-se într-un fir de lumină, apoi se micșora din nou, tremurând, parcă amenințând să se stingă. Vaporul înainta tot mai

repede în noapte și lui Biriș începu să-i fie teamă că firul de lumină nu va mai izbuti să se înalțe până în bolta cerului, spărgând-o. O mare tristețe îl copleși deodată și începu să se roage, privind emoționat flacăra. Târziu, pe neașteptate, lumina izbucni dintr-o dată, și Biriș își dădu fericit capul pe spate ca s-o poată urmări cum se înalță. O văzu atingând cerul și în clipa următoare zări din nou figura strălucitoare, aurie, care parcă îl aștepta acolo, în spărtura de lumină. E Dumnezeu, își spuse, mirându-se că mai poate gândi în beatitudinea fără seamăn în care se cufunda, pierzându-se.”[Eliade, 2010, II: 289] În narațiunea mitică eliadescă, rolul esențial în descifrarea /adâncirea unui secret este jucat de simbolistica luminii, a căldurii sau a toropelii. Din perspectivă transdisciplinară, Basarab Nicolescu e de părere că „există o teorie a evoluției universului bazată pe o anumită interpretare a principiului al doilea al termodinamicii, indicând că toate formele de energie existente în univers se transformă progresiv în energie termică, în căldură.”[Nicolescu, 2011:282]. Interpretând în acest sens simbolistica luminii și a focului, putem explica rezistența lui Biriș la tortura arderii cu fierul roșu, prin transferarea, compensatorie, a căldurii fierului incandescent în potențialitățile salvatoare ale unei lumini călăuzitoare, cathartice. Măreția personajului se degajă tocmai din maniera în care analizează această situație limită: înțelege că în apogeul suferinței sale i-a fost îngăduită bucuria întâlnirii cu divinitatea, dar numai cu prețul suferinței călăului său: „Cineva trebuia întotdeauna să plătească, înțelese el, și de data asta va plăti Bârsan. Ca să poată cunoaște el beatitudinea, suferă Bârsan.”[Eliade, 2010, II: 290]

Galeria torționarilor lui Biriș este completată prin Bursuc, personajul care ilustrează în roman ceea ce Ruxandra Cesereanu numește prin apelativul „bufonul-balcanizat”. Este un teolog care făcând apologia ispitirii, ajunge să-și pună credința în slujba intereselor obscure ale Securității. În timpul războiului se alătură convoaielor Crucii Roșii care duceau alimente în satele din Moldova, ruinate de război și de secetă. Legătura cu asociația Crucii Roșii trădează, de fapt, implicarea sa în cercurile serviciilor de spionaj, știut fiind acordul dintre această organizație mondială și spionajul economic în favoarea Agenției Evreești de la Istanbul.[9] Bursuc apare în preajma personajelor cheie, de fiecare dată când acestea ajung în situații limită. E de bănuț că el este cel care a oferit serviciilor secrete informația referitoare la intenția lui Biriș de a părăsi țara. Când îl

vizitează în închisoare, îi spune lui Biriș că a venit să-l scape, în amintirea vechii prietenii care îi leagă, dar totodată îl amenință, spunându-i că are asupra lui puterea Sfântului Duh. Se simte el însuși în pericol, pentru că doi din prietenii săi, Ștefan și Biriș, sunt suspecți de legături cu temutul personaj Pantelimon, de aceea se oferă să contribuie benevol la anchetă. Când realizează că nu-i poate smulge lui Biriș declarația referitoare la Pantelimon, bagatelizează situația și se dezice de el, gestul său amintind de atitudinea lui Pilat din Pont: „Eu mă spăl pe mâini. Tu faci ce vrei. Dacă vrei să devii martir al rezistenței, n-ai decât. Dar dacă ne vom mai întâlni vreodată, să nu te plângi. (...) Eu mi-am făcut datoria și acum mă spăl pe mâini. Fiecare cu păcatul lui...” [Eliade, 2010, II: 286] În aparență pare resemnat față de întorsătura dramatică pe care a luat-o viața prietenului său, dar în clipa în care merge la spital ca să-i ridice trupul (familia fusese anunțată că murise deja în urma torturilor) se căiește, conștientizând că a căzut în capcana *ispitorului ispitit*. Biriș îi cere să-l dezlege și să-i spună o rugăciune ca să-și poată da sufletul, dar în aceea clipă își recunoaște limitele: „Nu sunt vrednic (...) Eu sunt mai păcătos ca tine. Eu sunt tâlhar, sunt un criminal. Nu sunt vrednic să te dezleg.” [Eliade, 2010, II: 300]

În afara *anchetatorului fals-serafic*, toți ceilalți trei încearcă să încarneze pe rând imaginea *călăului pocăit*, dar atitudinea lor este utopică, scurtele momente de regrete, saturate de muștrări de conștiință, sunt îndepărtate prin reluări rapide de poziție. Ei văd în tortură o metodă de căutare și de cercetare a adevărului. Cu toții își concentrează energia într-un singur scop: să afle de la Biriș conținutul mesajului secret pe care trebuia să-l ducă la Paris. Când, în cele din urmă, Biriș acceptă să le spună mesajul, începe să le recite versurile din *Miorița*, îi determină și pe ceilalți să recite versurile odată cu el și, folosind „cifrul secret” al acestei balade populare, le transmite de fapt atitudinea sa resemnată în fața morții. Își acceptă sfârșitul cu o senină resemnare, deși se declară frecvent laș, el este, de fapt, asemeni ciobanului moldovean; știe că nu se poate împotrivi destinului și de aceea așteaptă împlinirea acestuia. Imaginând astfel trama epică a romanului său de maturitate, Eliade se situează ideologic între teoria blagiană a «boicotului istoriei» și ideea cioraniană a *vocației ratării*, ca o trăsătură specific românească. Pentru el, „comunismul a însemnat un test al capacității intelectualilor de a-și asuma propria condiție în fața puterii și a instrumentelor ei.” [Mitchievici, 2016:5] Urmărind

profilurile celor patru personaje care contribuie la anchetarea și torturarea lui Biriș, se constată că, în afară de Bârsan, ceilalți trei sunt intelectuali de profesie: teologi, filosofi, economiști, ceea ce înseamnă că, declinul istoriei României postbelice este pus de Eliade pe seama acestora.

Descriind epoca stalinistă și ancheta Securității, Eliade nu vehiculează doar idei, ci și imaginarul particular al lumii torturii, care recuperează deopotrivă atmosfera epocii și reflexele mentale ale societății. Eliade nu vorbește cu teribilă violență despre teroare, despre asasinat și despre frica generalizată ca stare naturală a populației, pentru că o expunere foarte brutală a faptelor ar fi provocat inevitabil impresia unui accident al istoriei, accident ca atâtea altele. El încearcă să demonstreze că perioada stalinistă este o cădere vertiginoasă însoțită de pierderea memoriei istoriei, de o degradare, urmată de o distrugere a miturilor fundamentale, constitutive, vitale, o dezagregare a spațiului spiritual românesc. Ideea acestei căderi este sugerată în roman inclusiv prin simbolistica ascensorului și a pivniței/celulă. În timpul anchetei Biriș este reținut în subsolul unei clădiri, adesea camera sa se transformă într-o celulă căreia nu-i mai găsește ușa, întotdeauna scufundată în întuneric. Pentru interogatorii, deținutul este ridicat, cu un ascensor, printr-o criptă a bolții celulei și dus la audiențe. „Ascensorul, vehicul în principiu al «înălțării», este în realitate un vehicul ce duce spre spații degradate, într-o treptată și rafinată descompunere” [Nicolescu, 2011: 283], iar pivnița este „un spațiu special ce permite accesul către moarte.” [Nicolescu, 2011: 283].

Înțelegem, așadar, că acest roman, prin episodul anchetei lui Biriș, prefigurează una din temele predilecte ale nuvelisticii fantasticii eliadești de mai târziu. Autorul acordă o atenție deosebită imaginii Securității, trădând chiar o obsesie, dacă ținem cont de faptul că imaginea anchetatorului va reveni constant în aproape toate nuvele care vor urma publicării romanului. Savantul Eliade construiește în roman cu uneltele literatului *mitul Securității*, pe care însuși aparatul de represiune l-a răspândit în rândul poporului român și, totodată, deconstruiește acest mit. Securitatea este prezentată ca o societate ocultă, atotputernică, manipulatorie a conștiinței colective și individuale, care dirijează un întreg sistem piramidal al fricii și al turnătoriei, prin care să poată fi controlat și supravegheat un întreg popor. Eliade sugerează ideea că această societate ocultă poate fi

învinsă numai dacă omului încetează să-i mai fie frică, iar această atitudine poate fi desprinsă și învățată din destinul ciobănașului moldovean. Reactivând, la nivelul inconștientului, memoria trecutului, prin mesajul ciobănașului moldovean, adică prin unul din miturile fundamentale ale spiritualității românești, textul construiește o lume în care omul încetează să mai fie slab, își stăpânește fricile și astfel poate învinge întunericul represiv.

NOTE

[1] Ruxandra Cesereanu propune o denumire esopică pentru România comunistă, și anume apelativul *Isarlîk* care se regăsește și în titlul cărții lui Basarab Nicolescu în care autorul oferă o viziune transdisciplinară asupra literaturii ultimei jumătăți de secol.

[2] Misterul care planează în jurul acestui personaj este alimentat suplimentar de felul în care el este caracterizat de Biriș: „Pantelimon! Exclamă Biriș zâmbind. Numele tău e legiune” [Eliade, 2010, II: 286] Etimologia grecească a cuvântului „compus din *pant-*, de la forma de genitiv *pantós* a lui *pan*, «tot» și *eleémon*, «milos»” [Borș, 2015: 189] arată că el este, în realitate, destinatarul și decodificatorul mesajului. „El este purtătorul de mituri într-o lume puternic desacralizată și ideologizată.” [Borș, 2015: 190]

[3] Numele său, de rezonanță grecească, sugerează faptul că este cel de pretutindeni și de nicăieri, o nălucă care să alimenteze românii speranța rezistenței prin cultură, ca formă de rezistență metafizică. Deși romanul nu este explicit în privința legăturii efective sau inexistente dintre Biriș și Pantelimon, acesta îi face un portret în termeni elogioși: „E un bărbat înalt, frumos, cu ochii negri arzători. Parcă n-ar avea vârstă. Parcă n-ar fi un om de pe la noi. Spun că e de la munte. Când te apropii de el, înțelegi că e prea târziu. Nu-i mai poți rezista; ești al lui. Așa s-a întâmplat cu toți: odată ce l-au întâlnit, nu s-au mai putut despărți. Ne duce pe toți la Paris...” [Eliade, 2010, II: 292] Imagine ce trimite explicit la portretul ciobănașului moldovean din balada *Miorița*.

[4] Alain Robe Grillet lansează în spațiul european moda *literaturii secretului* prin publicarea romanului *Les gommés* care propune ca schemă epică structura: anchetator, martor, secret.

[5] Numele său este destinat derizoriului, prefixoidul *proto* desemnându-l drept primul dintr-un lung șir de Popești insignifianți.

[6] Atât Duma, cât și Protopopescu intră în categoria desemnată de I.D. Sîrbu prin noțiunea de *apteri*, non-torționari, anchetatori și birocrați care servesc instituția de represiune.

[7] În terminologia lui I. D. Sîrbu, Bârsan este un *eunuc*, un torționar din oportunism, o brută clasică. La Cărtărescu, acest tip de torționar își are corespondent în personajul „zbirilor vulgari”, al „bătrânilor” care practică tortura în mod plebeu.

[8] „Am copii, stăruie celălalt. Spuneți ceva! Dacă știți, spuneți ceva! Că v-a rugat și domnul inspector, are și el ordin. Vă rog ca pe Dumnezeu! Am cinci copii...” [Eliade, 2010, II: 288]

[9] A se vedea în acest sens dosarele de la securitate ale evreilor *Avram Leiba Zissu și Mișu Benvenisti*, analizate de Liviu Cărare în volumul *Destine individuale și colective în comunism*.

BIBLIOGRAFIE

- Corpus de texte

Eliade, Mircea, *Noaptea de Sânziene*, I, II, Prefață de Angelo Mitchievici, Litera, București, 2010.

Eliade, Mircea, *Jurnal*, Volumul I (1941-1969), Volumul II (1970-1985), Ediție îngrijită de Mircea Handoca, Humanitas, București, 1993.

- Surse critice

Borș, Monica, *Mitologii nominale în proza lui Mircea Eliade*, prefață de Radu Vancu, Institutul European, Iași, 2015.

Cărare, Liviu, *Destine sioniste în comunism. Avram Leiba Zissu și Mișu Benvenisti*, în „Destine individuale și colective în comunism”, Polirom, Iași, 2013.

Milea, Doinița, *Romanul istoric românesc*, Ediția a II-a, EUROPLUS, Galați, 2010.

Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *COMUNISM INC. Istorie despre o vreme care a fost*, Humanitas, București, 2016.

Nicolescu, Basarab, *De la Isarlık la Valea Uimirii*, vol.I *Interferențe spirituale*, București, Curtea Veche, 2011.

Petreu, Marta, *Eliade par lui-même, II, Codul ascuns al Noptii de Sânziene*, în „Apostrof”, nr.5/ 2007.

Ruxandra Cesereanu, *Imaginea securității în literatura română în comunism și postcomunism*, în „Caietele Echinoc”, nr.1/ 2011, articol

accesat pe site-ul <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2698>, la data de 2. 06.2016.

Simion, Eugen, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, Ediție nouă, Univers enciclopedic Gold, București, 2011.

Vartic, Ion, *Noaptea de Sânziene I, II*, în *Dicționar analitic de opere literare românești*, II, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.